



Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 10 Sayı: 48 Volume: 10 Issue: 48

Şubat 2017 February 2017

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

## RİVAYETLERE KAYNAKLIK EDEN OLAYLARIN MEYDANA GELDİĞİ ZAMAN VE MEKANIN MUHADDİSLER AÇISINDAN ÖNEMİ

### THE SIGNIFICANCE FOR NARRATORS OF TIME AND PLACE WHICH HAPPENED THE FACT THAT SOURCED TO THE NARRATIVE

Fuat İSTEMİ\*

#### Öz

Hadis kaynaklarımızda yer alan rivayetlerin en önemli problemi anlaşılma sorunudur. Bu sorunun esas nedenlerinin başında ravilerin rivayette yaptıkları tasarruflar gelmektedir. Bunun yanısıra eser sahibi muhaddis de rivayetler üzerinde birtakım tasarruflarda bulunmaktadır. Bu tasarrufların büyük bir kısmının ana nedeni muhaddisin rivayetin itikadi ve ahkâmî yönleriyle ilgilenmesidir. Bundan dolayı hadisin metninde itikad ve ahkâmî ile ilgili olmayan bazı noktalar ihmal edilmiştir. İhmal edilen bu noktalardan birisi de rivayete konu olayın meydana geldiği zaman ve mekânın ya rivayetten çıkarılması ya da doğruluğunun araştırılmadan aktarılmasıdır. Bu makalede, muhaddislerin rivayetlerdeki tarih ve mekân ile ilgili bilgileri aktarmada yeterince titiz davranmadıklarını ve bazen de çelişkili tarih ve yer bildiriminde bulduklarını örnekleriyle ele almaya çalışacağız.

**Anahtar Kelimeler:** Muhaddis, Zaman, Mekan, Rivayet, Hadis.

#### Abstract

The most major problem of the narrations in our hadith sources is the problem of understanding. At the beginning of the main reasons of that problem are the transmitter's use of discretion in the narrative. In addition to this, the narrators who has the work, also has some use of discretion on the narratives. The main cause of the large part of these discretion is narrators's interesting in the faith and judgement in the narratives. For this reason, some points in the hadith that are not related to faith and judgement have been neglected. One of these neglected points is to exclude the relating time or place from the narrative or transfer them without verification. In this paper, we will try to deal with the fact that the narrators are not rigorous enough to convey the information about the time and place in the narratives and sometimes they are in contradictory date and place with examples.

**Keywords:** Narrator, Time, Place, Narrative, Hadith.

#### Giriş

Hadis kaynaklarımızın en temel problemlerinden birisi de müelliflerin eserlerinde naklettiği rivayetlerden bazılarının anlaşılabilmesidir. Bazı hadislerin anlaşılabilmesinin net bir şekilde tespit edilememesinin çeşitli nedenleri vardır. Biz burada esas olarak rivayetlerdeki anlaşılabilme problemlerinden birisini ve belki de en önemlisini ele almak istiyoruz. Bu problem de rivayete konu olayın/sözün yaşandığı/ifade edildiği zaman ve mekânın açık bir şekilde belirlenmemiş olmasıdır. Hadis kaynaklarındaki bazı rivayetlerde aktarılan bir olayın nerede ve ne zaman yaşandığı açıkça belirtilmediği için söz konusu rivayet ya anlaşılabilmemekte ya da yanlış anlaşılabilir. Hatta bazen birbirine benzer muhtevaya sahip fakat birbirinden bağımsız iki farklı olay, yaşandığı zaman ve mekân ifade edilmediği için aynı olaylar gibi aktarılabilmektedir.<sup>1</sup>

İşte biz makalemizde muhaddislerin rivayetlere konu olayları aktarırken olayların yaşandığı zaman ve mekânı ihmal ettiklerini, onların bu tutumlarının da öncelikle rivayetlerin anlaşılabilmesine engel teşkil ettiğini ele alacağız. Bunun yanı sıra onların bu yöntemlerinin birbirinden farklı olan olayların aynı olaylar gibi aktarılmasına ya da aynı olaydan bahseden farklı rivayetlerin farklı olaylardan bahsediyormuş gibi aktarılmasına neden olduğunu örnekleriyle birlikte inceleyeceğiz.

Aynı olayı nakletmelerine rağmen söz konusu olayın yaşandığı zaman ve mekânı birbirinden farklıymış gibi aktarmak veya olayın yaşandığı zaman ve mekânı hiç değinmemenin en önemli sebeplerden birisinin hadis usulünde "Tasarrufatü'r-Ravi" olarak isimlendirilen, ravilerin bizzat kendilerinden kaynaklanan bir durum olduğunu söyleyebiliriz.<sup>2</sup> Ravilerin bilinçli veya sehven yapmış oldukları birtakım

\* Arş. Gör. Dr. Fuat İSTEMİ, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

<sup>1</sup> Konuyla ilgili bkz: İsmail Lütfi Çakan (2013). *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, Altıncı Baskı, İstanbul: İFAV Yayınları, s. 127-139.

<sup>2</sup> Ravi tasarrufları ile ilgili bkz: Bünyamin Erul (2001). "Tasarrufatü'r-Ruvat fi Mutûni'l-Merviyat", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XLII, ss. 173-212; Süleyman Doğanay (2009). *Hadis Rivayetinde Ravi Tasarrufları ve Doğurduğu Problemler*, İstanbul: İsam Yayınları.

hatalar rivayetlerin anlaşılmasındaki nedenlerin başında gelmektedir. Ravilerin yaptıkları bu hatalardan birisi olayın yaşandığı yer veya zamanın yanlış aktarılması ya da hiç aktarılmamasıdır. Özellikle de ravilerin uzunca olan bazı rivayetlerde ihtisar yoluna başvurmaları veya olayın tamamına hakim ol(a)mamaları rivayetleri eksik veya hatalı olarak aktarmalarına neden olmuştur, diyebiliriz.

Ravilerin bu tasarruflarının yanı sıra hadis eseri musannifinin de bu problemde pay sahibi olduğunu söylemeliyiz. Çünkü musanniflerin özellikle de Hz. Peygamber'in hadislerinde ahkama/fıkha dair konulara yönelmeleri, onları birtakım tasarruflara sevk etmiştir. Dolayısıyla onların hadislerde zikredilen ahkama dair ifadelerle yoğunlaşmaları hadisin ihtiva ettiği başka konuları ihmal etmelerini beraberinde getirmiş bu da rivayetlerin anlaşılmasının önündeki engellerden bir tanesidir. Özellikle de konumuzla doğrudan ilgisi olan "olayın yaşandığı zaman ve mekân" bu ihmalin başında gelmektedir. Muhaddisler için rivayete konu olan olayın yaşandığı zaman ve mekândan ziyade söz konusu olayın ihtiva ettiği ahkam daha değerli bir konuma gelmektedir. Dolayısıyla olayın yaşandığı zaman ve mekân ahkamla doğrudan ilgili olmadığı için ikinci planda kalmakta ve bu ayrıntıların rivayetten çıkarılmasında veya gerçekten söz konusu olayın nakledilen tarih ve mekânda yaşanıp yaşanmadığının tespiti de o kadar elzem olmamaktadır. "Muhaddisler göre ahkama dair bir rivayetin herhangi bir zaman ve mekânda söylenmesinin (şayet hüküm hass değilse) bir önemi yoktur. O hükümler zaman ve mekân üstüdür ve her zaman ve mekânda da geçerlidir. Bir muhaddis aslında kendi dini inancının pratiklerini de toplamaktadır. Bundan dolayı da o itikadi ve ameli konularda bir hüküm ihtiva eden rivayetin içerdiği mesajla/hükümle ilgilenmektedir. Bu sebeple muhaddisler hükmün nerede, ne zaman söylendiğini de göz ardı edebilmektedir. Muhaddislerin bazen rivayetlerde geçen zaman ve mekânları hafif ederek hadisi nakletmeleri bundan kaynaklanmaktadır. Çünkü muhaddisin esas amacı rivayette yer alan hükmü nakletmektir. Bu yüzden de rivayetin zamanını ve mekânını tespite gerek duymaz."<sup>3</sup>

Muhaddislerin olayın yaşandığı zaman ve mekânı tespit etmeyi ihmal etmeleri bazı durumlarda herhangi bir olayla ilgili ard arda nakledilen hadislerde farklı tarih ve mekân zikretmelerine de neden olmuştur. Bunun yanı sıra herhangi bir muhaddis eserinde aktarmış olduğu bir olayı farklı "kitab" veya "bab" başlıklarında zikrettiğinde bile bazen farklı yer ve tarih ifadelerini verebilmektedir. Yani muhaddis zaman ve mekân bildiren hadisleri kitaplarına alırken iki farklı tutum sergilemiştir. Muhaddis bir olayı ahkamla ilgili olan bir konuda aktarmışsa hadisin ihtiva ettiği olayın zaman ve mekânını hafif ederek sadece ahkama dair kısımlarını aktarırken, aynı rivayeti eserinin Siyer ve Meğâzî kısmında naklettiğinde ise rivayette yer alan zaman ve mekânın zikredilmesi konusunda hassas davranabilmiştir.<sup>4</sup>

Muhaddislerin esas olarak hadislerin metinlerinden ziyade isnadına yoğunlaşmaları da zaman ve mekânın ihmaline neden olan bir başka faktördür. Onların senetlere karşı hassas bir araştırma içerisine girmelerine rağmen hadisin metni konusunda yeterince hassas davranmadıklarını söyleyebiliriz. Özellikle de hadis metinlerini başta tarihi malumat olmak üzere diğer delillerle karşılaştırmaya yeterince önem vermemişlerdir.<sup>5</sup> Yani muhaddisler hadiste aktarılan bir olayla doğrudan tarihi bir malumat olduğu için ilgilenmediklerinden dolayı olayın yaşandığı zaman ve mekânı belirtmemişlerdir.<sup>6</sup> Muhaddislerin bu usûlleri ile ilgili olarak aşağıdaki paragrafı alıntılar yapmak yerinde olacaktır.

"Hadisçi rivayet ettiği olayı belli bir zamana ve mekâna yerleştirmeye çalışmaz. Sadece sahih, zayıf veya uydurma olduğunu tespit etme kaygısındadır. Bunun için olaylar zamansal açıdan muallakta kalır..."<sup>7</sup>

Muhaddislerin zaman ve mekânı ihmal ettiğini söylerken bütün muhaddislerin bu şekilde hareket etmediklerini ifade etmeliyiz. Nitekim herhangi bir hadis kitabında olayın yaşandığı zaman ve mekân aktarılmış çok sayıda rivayetin olduğunu görmekteyiz. Burada esas olarak belirtmeye çalıştığımız husus, zaman ve mekânın muhaddisler için çok zaruri bir durum olarak görülmediği için bazı rivayetlerde bu tarihsel ve mekânsal ifadelerin zikredilmediği dolayısıyla rivayetlerin anlaşılma problemine kaynaklık eden etmenlerden olduğunu ifade etmektir.

Muhaddisler için zaman ve mekân belirlemeleri daha çok sıhhatinde şüpheye düştükleri ve problemleri olduklarını düşündükleri rivayetlerin problemlerinin çözülmesi durumunda devreye girmiştir. Özellikle de sonraki dönem hadis şarihleri bu bağlamda rivayetlerin "sebebi vurudunu tespit etmek" ve "tarihe arz" yöntemi başta olmak üzere birtakım yöntemlerle hadisler konu olan rivayetlerin yaşandığı zaman ve mekânı tespit etmeye çalışmışlardır. Muhaddislerin bu yöntemleri kullanmaları, anlaşılmasız rivayetlerin daha anlaşılır kılınmasını sağlamanın yanı sıra söz konusu olayın yaşandığı zaman ve mekânın tespit edilmesini de

<sup>3</sup> Fuat İstemi (2016). *Hadis ve Tarih Metodolojilerinin Karşılaştırılması (Hicret Rivayetleri Örneği)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 123.

<sup>4</sup> İstemi, a.g.e., s. 124.

<sup>5</sup> Enbiya Yıldırım (1996). *Hadis Problemleri*, İstanbul: Umran Yayınları, s. 219.

<sup>6</sup> Ekrem Ziya Umerî (1983). *el-Müctemau'l-Medeni fi Ahdi'n-Nubuve*, Birinci Baskı, Medine: el-Mektebetu'l-Arabiyyetu's-Suudiye, s. 37.

<sup>7</sup> Ramazan Şeşen, (1998). *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul: İSAR Yayınları, s. 18.

kolaylaştıracaktır. Bu yöntemler aynı zamanda hadislerin anlaşılama problemi de bir nebze kadar çözecektir. Netice itibariyle ravilerin ve musanniflerin tasarruflarının neden olduğu hadislerin anlaşılama problemini çözmek için yapılması gerek en doğru şey bir olaya dair aktarılan hadislerin bütün varyantlarını toplamak, hadisleri tarihsel bilgilere arz etmek ve hadislerin sebebi vurudunu tespit etmektir.

Hadis eserlerinde zaman ve mekânın zikredilmemesi veya yanlış zikredilmesi nedeniyle rivayetlerde ortaya çıkan problemlere dair bazı örnekler tespit ettik. Bu rivayetleri aşağıda başlıklar halinde zikrederek bu problemlerin nedenlerini incelemeye çalıştık.

### 1. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Vaktinde Kılmadığı Sabah Namazı

Muhaddislerin rivayetlerde aktarılan zaman ve mekânların tespiti konusunda yeterince titiz davranmadıkları ile ilgili olarak Hz. Peygamber'in uykuda kalması nedeniyle kılmadığı sabah namazı hakkında varid olan rivayet konumuza ışık tutacak bir örnektir. Olayla ilgili nakledilen rivayetlere baktığımız zaman muhaddislerin birden fazla mekân ismi zikrettiklerini görmekteyiz. Olayın yaşandığı yer ve yaşananlar hakkında çok sayıda rivayet nakledilmiştir. Bu rivayetlerin bir kısmında birbirlerine benzer şeyler anlatılırken bazılarında ise farklı olaylara dikkat çekilmiştir. Bundan dolayı bu rivayetlerde anlatılan olaya bağlı olarak Hz. Peygamber'in birden fazla kez sabah namazını kaçırdığı belirtilmiştir. Rivayetlerin tamamını farklı varyantlarıyla ele alıp incelemek makalemizin hacmini arttıracığından sadece burada olayı özet şeklinde nakletmek istiyoruz. Ayrıca konumuz açısından esas olan şey rivayette anlatılan olayın yaşandığı zaman ve mekân olduğu için sadece rivayetlerin bu yönüyle ilgileceğiz. Olay özet olarak şu şekilde vuku bulmuştur:

*"Bir seferdeyken Hz. Peygamber ve beraberindekiler gecenin sonunda uyuyakalıp sabah güneşinin yakıcı sıcaklığıyla uyanmışlar fakat sabah namazını kılamamışlar. Hz. Peygamber ashabıyla birlikte bir süre yol aldıktan sonra bir yerde durup sabah namazını kılmışlar. Hz. Peygamber namaz kılmayan birisine nedenini sorduğunda cünüplükten kaynaklı olduğunu öğrenince ona teyemmüm etmesini söylemiştir. Ashap şiddetli derecede susadıklarını söyleyince Hz. Peygamber su araması için iki kişiyi görevlendirmiştir. Bu iki kişi yolda devenin üzerinde, yanında iki boş su tulumu bulunan bir kadın görmüş ve onu Hz. Peygamber'e getirmişler. Hz. Peygamber o tulumlardan bütün orduya yetecek kadar hatta biriktirecekleri kadar suyun artmasını sağlamıştır. Kimi rivayetlerde ise parmaklarından suyun akması mucizesini gerçekleştirmiştir. Daha sonra kadın akrabalarının yanına dönünce bu durumu onlara anlatmış ve kadının kavmi topluca Müslüman olmuştur."<sup>8</sup>*

Özet olarak nakletmiş olduğumuz bu olay ile ilgili çok sayıda rivayet, hadis kaynaklarımızın hemen hemen tamamında birbirinden farklı kitap ve bab başlığı altında zikredilmiştir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu rivayetlerin bir kısmında aynı olay aktarırken diğer bir kısmında ise başka olaylardan birtakım ekleme veya çıkarmalar yapmak suretiyle farklı şekillerde aktarılmışlardır. Yani rivayetin birinci kısmı olan ordunun sabah namazını kaçırmaması ve cünüplük nedeniyle namaz kılmadığı için Resulullah'ın kendisine teyemmüm etmesini söylediği sahabe hakkında anlatılan olay ile Hz. Peygamber'in su araması için birilerini göndermesi ve onların yolda karşılaştıkları su güğümleri olan bir kadını Hz. Peygamber'e getirmesi ve sonrasında yaşananlar farklı iki olay olarak nakledilmiştir. Dolayısıyla bu olayın yaşandığı zaman ve mekânın neresi olduğu hakkında birtakım ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Nitekim Buhari şarihi Keşmirî bu rivayetlerin bir olaydan bahsettiğini söylerken onun aksine İbn Hacer ve Nevevi bu rivayetlerin iki farklı olay olduklarını söylemişlerdir.<sup>9</sup>

Bunlarla birlikte biz Hz. Peygamber'in uykuda kalmış olması nedeniyle sabah namazını kaçırdığına dair nakledilen rivayetlerde tek bir olayın mevzu bahis edilmiş olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu tahmin ediyoruz.<sup>10</sup> Hemen hemen bütün rivayetlerde olayın kahramanları ve olayın meydana gelme şekli ve sonrasında yaşananlar bunların hepsinin aynı olaydan bahsettiği ihtimalini daha da kuvvetlendirmektedir.<sup>11</sup> Nitekim Enver Şah el-Keşmirî bu olayların aslında aynı gazvede yaşandığını ifade etmektedir. Biz de bu rivayetlerde anlatılan olayın yaşandığı yer ve zaman konusunda onun görüşüne katıldığımız ifade etmek istiyoruz. Çünkü o, olayın yaşandığı zaman ve mekân konusunda dört farklı yerin rivayetlerde nakledildiğini

8 Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî (2014). *Sahîhu'l-Buhârî*, İkinci Baskı, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 7 Teyemmüm, 6 (I, 264); 61 Menâkıb, 25 (I, 916); Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri el-Nisâbü'rî (2010). *Sahîh'u-Muslim*, Üçüncü Baskı, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 7 el-Mesâcid ve Mevâdiu's-Salat, 55/309-316 (s. 318-321); Malik b. Enes (2008). *el-Muvatta*, İkinci Baskı, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2 es-Salât, 6/25 (s. 33); İbnu'l-Eş'as es-Sicistâni el-Ezdi Ebû Dâvud (2001). *Sünen'u Ebî Dâvud*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2 es-Salât, 11 (I, 188); Ali b. Ömer ed-Dârekutni (1986). *Sünenü'd-Dârekutni*, Ebû Tayyip Muhammed Abâdi (Haz.), Dördüncü Baskı, Beyrut: Âlemul-Kutub, I, 201.

9 Bkz: Enver Şah el-Keşmirî (2005). *Feyzu'l-Bâri a'la Sahîhi'l-Buhari*, Birinci Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I, 528; İbn Hacer (2000). *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahîhi'l-Buhari*, Riyad: Daru's-Selam, I, 582; Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî (trs). *Şerhu Sahîhi Müslim*, Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, V, 181.

<sup>10</sup> Bkz: el-Keşmirî, *Feyzu'l-Bâri a'la Sahîhi'l-Buhari*, I, 528.

<sup>11</sup> Enbiya Yıldırım (2001). *Geleneksel Hadis Yorumculuğu*, İstanbul: Rağbet Yayınları, s. 71.

bunun da ravilerden kaynaklanan bir hata olduğunu belirtmiştir. Ona göre bu olay Hayber dönüşü yaşanmıştır.

Çok sayıda varyantı bulunan bu rivayetlerin aynı olaydan bahsettiklerinden hareketle bu rivayetleri ele alacağız. Birçok fikhî hükmü bünyesinde barındırmış olması itibariyle çok farklı kitap ve bab başlıkları altında zikredilen yukarıdaki olayla ilgili fikhî konulara değinmeden doğrudan rivayetin konumuzu ilgilendiren kısmına geçmek istiyoruz. Rivayetlerde olayın yaşandığı zaman ve mekânın neresi olduğuna baktığımızda birbirinden farklı isimlerin zikredildiğini görmekteyiz. Bu farklı zaman ve mekân ifadeleri birbirinden farklı eserlerde yer almakla birlikte aynı eser içerisinde de olayla ilgili çelişkili ifadelerin kullanıldığını görmekteyiz.<sup>12</sup>

Rivayetlerde olayın yaşandığı zaman ve mekân olarak zikredilen ifadeler:

1- "Hayber dönüşü", "Hayber gazvesi dönüşü":

Ebu Davud "Kitabu's-Salat'ta "uyuyarak veya unutarak namazı kaçırın kişi" ile ilgili babta nakletmiş olduğu rivayette zaman olarak "Hayber gazvesi dönüşü" tabirini kullanmaktadır.<sup>13</sup> İmam Malik'in nakletmiş olduğu rivayetlerin birinde de "Hayber dönüşü" ifadesiyle aynı yer zikredilmiştir.<sup>14</sup> Beyhakî'de nakledilen rivayetlerden birinde "Hayber gazvesi dönüşü" lafızları kullanılmıştır.<sup>15</sup> Müslim'de yer alan rivayetlerden bir tanesinde ise "Hayber gazvesi dönüşü" lafızları kullanılmıştır.<sup>16</sup>

2- "Ceyşu'l-Umera":

Ebu Davud'da geçen rivayetlerin birisinde (حيش الأمراء) diye bir yer belirtilmiştir. Yapmış olduğumuz araştırma neticesinde bu yerin sadece bu rivayette geçtiğini tesbit ettik.<sup>17</sup> İbn Abdilerr ise Ebu Davud'un burada kastettiği yerin Mute savaşının yapıldığı yer olduğunu fakat Hz. Peygamber'in bu savaşa katılmadığından dolayı Ebû Davud'un böyle bir yer ismi zikretmesinin bir hata olduğunu belirtmiştir.<sup>18</sup>

3- "Hudeybiye zamanı", "Hudeybiye gazvesi":

Ebu Davud'da yer alan bir başka rivayette olayın içeriğinden daha önceki olay olduğu anlaşılmaktadır. Bu rivayette ise yer olarak "Hudeybiye zamanı" ifadesi geçmektedir. Halbuki daha önce "Hayber gazvesi dönüşü" ve "Ceyşu'l-Umera" ifadesini kullanmıştı. Beyhakî'de yer alan rivayetlerin birinde "Hudeybiye zamanı", diğerinde ise "Hudeybiye gazvesi" ifadeleri yer almaktadır.<sup>19</sup> Beyhakî'de yer alan diğer rivayette de yukarıda gördüğümüz gibi "Hayber Gazvesi Dönüşü" ifadesi kullanılmıştır.

4- "Mekke yolunda":

İmam Malik'in nakletmiş olduğu rivayetlerin birinde daha önce Hayber'in yer olarak belirtildiğini söylemiştik. Bu rivayetin hemen altında aynı olayla ilgili olarak imam Malik "Mekke yolunda" ifadesini kullanmıştır.<sup>20</sup> Beyhakî'de yer alan rivayetlerin birinde ise Beyhakî "Mekke yolunda" ifadesinin yer aldığı başka bir rivayet nakletmiştir.<sup>21</sup> Bu, Beyhakî'nin aynı olay için naklettiği üçüncü mekân ismidir.

5- "Bir seyahatte", "Bir seferde":

İmam Buhari "Müslüman bir kişinin temiz toprakla teyemmüm yapmasının suyun yerine geçerli olduğu" ile ilgili babta nakletmiş olduğu bu rivayette olayın yaşandığı yer olarak "Hz. Peygamberle bir seferde iken" şeklinde bir ibareye yer vermiştir.<sup>22</sup> Buhari aynı olayı biraz farklı lafızlarla "Kitabu'l-Menakıb"ın "İslam'da nübüvvetin alametleri" babı altında da zikretmiş ve orada "bir yolculukta" lafızlarını kullanmıştır.<sup>23</sup> Ebu Davud da yukarıda vermiş olduğumuz iki yerden farklı olarak "bir seferde" ifadesini kullanmıştır.<sup>24</sup> Beyhakî *Delâil* adlı eserinde olayla ilgili arka arkaya nakletmiş olduğu rivayetlerin ikisinde de yukarıda vermiş olduğumuz yerlerden farklı olarak "bir seferde" ifadesini kullanmıştır.<sup>25</sup> *Sünen*'inde ise "bir seferde" ve "bir yolculukta" ibarelerine yer vermiştir.<sup>26</sup> Dârekutni'de yer alan rivayetlerin birisinde "Müşriklerin kabından

<sup>12</sup> Bkz: İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, I, 581.

<sup>13</sup> Ebu Davud, 2 es-Salât, 11 (I, 184).

<sup>14</sup> Malik, 2 es-Salât, 6/25 (s. 33).

<sup>15</sup> Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhaki (1985). *Delâilu'n-Nubuove ve Ma'rifetu Ahvâli Sahibi's-Şeria*, Abdulmu'ti Kal'aci (Haz.), Beyrut: Dâru'l-Kutübi'l-İlmiyye, IV, 272.

<sup>16</sup> Müslim, 7 el-Mesâcid ve Mevâdiu's-Salât, 55/309 (s. 318).

<sup>17</sup> Ebu Davud, 2 es-Salât, 11 (I, 186).

<sup>18</sup> Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubi İbn Abdilberr en-Nemeri (1988). *et-Temhûd lima fi'l-Muvatta mine'l-Meani ve'l-Esanid*, Saïd Ahmed A'rab (Thk.), Titvan: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, V, 205.

<sup>19</sup> El-Beyhaki, *Delâilu'n-Nubuove*, IV, 274, 275.

<sup>20</sup> Malik, 2 es-Salât, 6/26 (s. 33).

<sup>21</sup> El-Beyhaki, *Delâilu'n-Nubuove*, IV, 273.

<sup>22</sup> Buhari, 7 Teyemmüm, 6 (I, 263).

<sup>23</sup> Buhari, 61 Menâkıb, 25 (I, 917).

<sup>24</sup> Ebu Davud, 2 es-Salât, 11 (I, 184).

<sup>25</sup> El-Beyhaki, *Delâilu'n-Nubuove*, IV, 276, 277.

<sup>26</sup> Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyn El-Beyhaki, *Sünenü'l-Kübra*, Yusuf Abdurrahman el-Maraşlı (Dzn.), Beyrut: Dâru'l-Marife, I, 218, 219.

*abdest alma ve teyemmüm babında* "bir seferde" şeklinde geçmektedir.<sup>27</sup> Abdurrezzak'ın *el-Musannef* inde de aynı olay "bir seferde" şeklinde geçmektedir.<sup>28</sup>

6- "Tebuk yolunda", "Tebuk gazvesinde":

İbn Hacer *Fethu'l-Bâri*'de olayın Abdurrezzak'ın *el-Musannef* inde "Tebuk yolunda" şeklinde geçtiğini ifade etmiştir.<sup>29</sup> Ayrıca Beyhakî de Vâkîdî'nin *el-Meğâzi*'sinde "Tebuk gazvesi" ifadeleriyle rivayetin aktarıldığını belirtmiş olmakla beraber<sup>30</sup> yapmış olduğumuz araştırmalarda bahse konu iki eserde bu yer ismi ile nakledilen rivayetlere rastlayamadık.

7- Herhangi bir zaman ve mekân ismi zikretmeyenler:

Nesâî'de yer alan rivayette ise herhangi bir zaman ve mekân belirtilmeden çok kısa bir şekilde sadece cünup olduğu için namaz kılmak istemeyen bir kişinin bu durumunu öğrenmesi üzerine Hz. Peygamber'in ona teyemmüm etmesini tavsiye ettiğine dair bir rivayet vardır. Olayın diğer kısımları bu rivayette yer almamaktadır.<sup>31</sup> Beyhakî'de yer alan rivayetlerin birisinde ise herhangi bir yer ve mekân belirtilmeden Hz. Peygamber'in cünup olan birisine teyemmüm alıp namaz kılmasını, su bulduğunda ise abdest almasını söylediğine dair bir başka rivayet nakledilmiştir.<sup>32</sup>

Nakletmiş olduğumuz rivayetlerde de görüldüğü gibi muhaddisler olayın yaşandığı zaman ve mekân olarak birbirlerinden farklı isimler aktarmışlardır. Nitekim İbn Hacer bu rivayetin yaşandığı yer ve zaman hakkında şunların nakledildiğini söylemiştir: "Hayber dönüşü", "Hudeybiye", "Mekke yolunda", "Tebuk yolunda", "bir seferde", "Ceyşu'l-Umera"<sup>33</sup> Bundan dolayı da bu seferin hangisi olduğu konusunda ihtilaf vardır.<sup>34</sup> Bunun yanı sıra aynı olaydan bahseden farklı varyantlardaki rivayetleri eserlerine alan bazı muhaddisler aynı olayı anlatmalarına karşın, olayın farklı yer ve zamanda yaşandığını belirten hadisler de nakletmekten geri durmamışlardır. Daha önce belirttiğimiz gibi muhaddisler bu olayla ilgili rivayetlerin çok büyük bir kısmını "teyemmüm", "cünup olan kimsenin abdesti", "peygamberlik alametleri" gibi bab başlıklar altında zikretmişlerdir. Nesâî gibi sünen yazarı kimi muhaddisler ise olaya hiç değinmeden doğrudan konudan çıkarılacak fıkhi hükme yönelmiş ve sadece o kısmı nakletmişlerdir.<sup>35</sup>

## 2. Mut'a Nikahının ve Evcil Merkeb Etinin Haramlığı

Sonraki dönem muhaddislerinin özellikle de şarihlerin bir rivayetin sıhhatini tespit etmek amacıyla yapmış oldukları araştırmalarda rivayette geçen olayın yaşandığı zaman ve mekânın araştırıldığına dair Buhari ve Müslim'de geçen bir rivayeti örnek olarak vermek istiyoruz.

Buhari'de geçen rivayet şu şekildedir: "İbn Abbas Hz. Peygamber'in mut'a nikahını ve evcil merkeb etinin yenmesini Hayber gazvesi zamanında yasakladığını nakletmiştir."<sup>36</sup>

Müslim'de geçen birinci rivayet şöyledir: "Rabi' b. Sebre babasından Hz. Peygamber'in Fetih günü kadınlarla mut'a nikahı yapmayı yasakladığını haber vermiştir."<sup>37</sup>

Müslim'deki ikinci rivayet ise şu şekildedir: "Ali b. Ebi Talip Hz. Peygamber'in Hayber günü mut'a nikahını ve evcil merkeb etinin yenmesini yasakladığını nakletmiştir."<sup>38</sup>

İbn Hacer, bu rivayetlerde aktarılan mut'a nikahının yasaklanması hâdisesinin aslında Hayber'de olmayıp Mekke'nin fethi esnasında olduğunu ifade etmiş ve bu konuda Müslim'in bu yasaklama eyleminin Mekke'nin fethi esnasında olduğuna dair ikinci rivayetini kabul etmiştir.<sup>39</sup> Görüldüğü gibi Müslim'de mut'a nikahının hem Hayber'de hem de Mekke'nin fethi esnasında yasaklandığına dair iki farklı rivayet geçmektedir. Müslim bu olayların hangi zaman ve zeminde geçtiğini araştırıp tespit etmek ve gerçek olan tarihi belirlemek yerine birbiriyle çelişen iki rivayeti de eserine almıştır. Halbuki bu iki olayı zaman ve mekân açısından incelemiş olsaydı belki de ikisinden birisini tercih edecekti.

Konunun başında da ifade ettiğimiz gibi muhaddisin öncelikli gayesi kendisine nakledilen rivayette var olan fıkha dair bir hükümü tespit etmek olduğundan, olayın yaşandığı zamanın ve yerin neresi olduğu hususu ikinci planda kalmaktadır. Dolayısıyla imam Müslim de rivayetlerin bu yönüne odaklandığı için arka

<sup>27</sup> Dârekutni, *Sünenü'd-Dârekutni*, I, 202.

<sup>28</sup> Abdurrezak b. Hemmam es-San'anî (1972). *el-Musannef*, Habiburrahman el-Azami (Thk.), Pakistan: Meclisü'l-İlmî, XI, 277 (hadis no: 20537).

<sup>29</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, I, 581.

<sup>30</sup> El-Beyhaki, *Delâilü'n-Nubuuvve*, IV, 275.

<sup>31</sup> Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasânî en-Nesâî (2007). *Sünenü'n-Nesâî*, Birinci Baskı, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1 Taharet, 203 (s. 86).

<sup>32</sup> El-Beyhaki, *Sünenü'l-Kübra*, I, 220.

<sup>33</sup> Bkz: İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, I, 581.

<sup>34</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, I, 581; en-Nevevi, *Şerhu Sahîhi Müslim*, V, 182.

<sup>35</sup> Nesâî, 1 Taharet, 203 (s. 86).

<sup>36</sup> Buhari, 67 Nikah, 31 (II, 336).

<sup>37</sup> Müslim, 8 Nikah, 25-26, (s. 632).

<sup>38</sup> Müslim, 8 Nikah, 29, (s. 633).

<sup>39</sup> Müslim, 8 Nikah, 25-26, (s. 632); 8 Nikah, 29, (s. 633). Rivayet ile ilgili tartışmalar için bkz: İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, IX, 210-214.

arkaya nakletmiş olduğu rivayette mevcut olan zamansal ve mekânsal çelişkiyi giderme yoluna gitmemiştir. Çünkü onun önceliği rivayette yer alan hükümdür. Ayrıca yukarıda ifade ettiğimiz bir başka hususu da bu örnek bağlamında hatırlatmakta fayda mülhaza ediyoruz. Muhaddis isnadın sıhhatini tespit ettiğinde metnin içeriğiyle yeterince ilgilenmediğinden aynı konu ile ilgili birbiriyle çelişen rivayetleri nakledebilmektedir. Yukarıdaki örnek bunun açık bir göstergesidir. Netice olarak Müslim aynı olayın yaşandığı zaman ve mekân olarak hem Hayber hem de Mekke'nin fethini zikretmiştir.

### 3. Ebu Süfyan'ın Ölüm Haberi

Konuyla ilgili bir başka örnek olarak Ebu Süfyan'ın ölümü hakkında varid olan bir habere değinmek istiyoruz. Zeynep bnt. Ebî Seleme'den gelen bu rivayette o şunları söylemektedir:

*"Ebu Süfyan'ın ölüm haberi Şam'dan gelince Ümmü Habibe, taziyenin üçüncü gününde bir koku istedi.<sup>40</sup> Onu yüzüne ve kollarına sürdü ve dedi ki: şüphesiz ben böyle süslenen bir kadın değilim. Fakat Hz. Peygamber'in şöyle dediğini işittim: Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kadının kocası dışında birisine üç günden fazla yas tutması helal değildir. Kocasına ise dört ay on gün yas tutması gerekir."<sup>41</sup>*

Rivayet başta İbn Hacer ve Aynî olmak üzere bazı şarihler tarafından kabul edilmemiştir. Onlar, Ebu Süfyan'ın Medine'de öldüğü konusunda âlimler arasında şüphe bulunmadığını ve bundan dolayı da onun cenazesinin Şam'dan gelmesinin mümkün olmadığını söylemişlerdir. Onlar burada (İbn) kelimesinin hafzedildiğinden dolayı rivayetin bu şekilde nakledilmiş olabileceğini ifade etmişlerdir. Ebu Süfyan'ın oğlu Yezid b. Ebi Süfyan'ın Şam'da emirlik görevinde bulunduğu için ölüm haberi gelen kişinin o olması gerektiğini ifade etmişlerdir.<sup>42</sup> Aslında Şam'dan ölüm haberi gelen kimse Ebu Süfyan değil, onun oğlu Yezid b. Ebi Süfyan'dır. Fakat muhaddisler olayın yaşanmış olduğu zaman ve mekâna yeterince dikkat etmediklerinden dolayı bu şekilde nakletmişlerdir. Halbuki haberi bu yönüyle araştırmış olsalardı bunu kolayca fark edeceklerdi. Fakat daha önce de belirttiğimiz gibi mesailerini daha çok senede harcadıkları için metinle ilgili bu kabil basit hatalar gözlerinden kaçabilmiştir.

### 4. Ebu Süfyan'ın Hz. Peygamber'den (s.a.v.) Talepleri

Muhaddislerin zaman ve mekânın tespiti konusunda yeterince hassas davranmadıkları ile ilgili bir başka örnek de Ebu Süfyan'ın Hz. Peygamber'den talep ettiği şeyler hakkında varid olan bir rivayettir. Nakledilen bir rivayette İbn Abbas şöyle demiştir:

*"Müslümanlar Ebu Süfyan'a bakmıyor ve onunla oturmuyorlardı. Bunun üzerine Ebu Süfyan, Hz. Peygamber'e şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resulu senden bana verilmek üzere üç şey istiyorum" Hz. Peygamber de; "tamam" dedi. Ebu Süfyan: "Yanımda Arab'ın en iyi ve en güzel kızı olan Ümmü Habibe var, onu sana vereyim" Hz. Peygamber "Tamam" dedi. Ebu Süfyan: "Muaviye'yi kâtip yapar mısın?" diye sorunca Hz. Peygamber ona da "Tamam" dedi. Ebu Süfyan: "Beni de emir yap ki daha önce Müslümanlara karşı savaştığım gibi kafirlerle savaşayım", dedi. Hz. Peygamber buna da "Tamam" dedi."<sup>43</sup> Bu rivayeti İbn Abbas'tan nakleden Ebu Zumejl: "Eğer Hz. Peygamber'den bunları istemiş olmasaydı Resulullah bunları ona vermezdi. Çünkü o kendisinden bir şey istendiği zaman mutlaka "Evet" derdi."<sup>44</sup>*

Müslim'de yer alan bu rivayete göre Hz. Peygamber, Ebu Süfyan'ın kızı Ümmü Habibe ile Ebu Süfyan Müslüman olduktan sonra evlenmiştir. Ebu Süfyan'ın Müslüman olması ise Mekke'nin fethinden sonradır. Dolayısıyla Hz. Peygamber Ümmü Habibe ile Mekke'nin fethinden sonra evlenmiş olmaktadır. Oysa tüm siyer yazarları bu evliliğin Habeşistan'da olduğu konusunda hem fikirdirler.<sup>45</sup> Çünkü Ümmü Habibe kocası Ubeydullah b. Cahş el-Esedi ile Müslüman olup Habeşistan'a gidince kocası bir süre sonra Hristiyanlığı seçmiş, bundan dolayı da kocasından boşanmış fakat Mekke'ye geldiği takdirde babasının, dininden dolayı kendisine baskı yapacağından korktuğu ve gideceği bir yeri olmadığı için Hz. Peygamber

<sup>40</sup> Rivayette مَغْرَبَةٌ : ifadesi geçmekte olup za'ferandan yapılmış bir tür koku demektir. Bkz: Buhari, 23 Cenaiz, 30 (I, 438). (Muhakkikin dipnotu)

<sup>41</sup> Buhari, 23 Cenaiz, 30 (I, 438); Müslim, 18 Talak, 9/62, (s. 688). Aynı olayın anlatıldığı bir başka rivayette ise Ebu Süfyan'ın nerede öldüğüne dair herhangi bir bilgi olmadan doğrudan koku süründüğü ve Hz. Peygamber'in hadisini söylediği nakledilmiştir. Bkz: Buhari, 68 Talak, 46, 49 (II, 380, 382).

<sup>42</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, III, 188; Ebu Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Musa el-Hanefi el-Aynî, *Umdetu'l-Kâri*, Dâru'l-Fikr, trs., VIII, 64.

<sup>43</sup> Müslim, 44 Fedâilu's-Sahabe 40/168 (s. 1150); Ebü Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmi İbn Hibban (1993). *Sahîhu İbn-i-Hibbân bi't-Tertîbi İbn-i-Balaban*, Alaaddin Ali b. Balaban el-Fârisî (Telif), Şuayp el-Arnâvut (Thk.), Beyrut: Müessesetu'r-Risale, XVI, 189; Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed et-Taberani, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, Hamdi Abdulmecid es-Selefi (Thk.), Kahire: Mektebetu İbn-i Teymiye, XII, 198-199.

<sup>44</sup> Müslim, 44 Fedâilu's-Sahabe 40/168 (s. 1150).

<sup>45</sup> Bkz: Muhammed b. Yesar İbn İshak (1981). *Sîretu İbn-i İshâk*, Muhammed Hamidullah (Thk.), Konya: Hayrat Hizmet Vakfı Yayınları, s. 242; Ebü Muhammed Cemaleddin Abdulmelik İbn Hişam (1994). *Es-Sîretu'n-Nebeviyye*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, IV, 240; Ayrıca bkz: en-Nevevi, *Şerhu Sahîhi Müslim*, XVI, 63; Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye (2009). *Zâdu'l-Mead fi Hedyi Hayri'l-l'bad*, Şuayp el-Arnâvut, Abdulkadir el-Arnâvut (Thk.), Beyrut: Müessesetu'r-Risale, I, 106; Hz. Peygamber'in evlilikleri için bkz: Muhammed b. Ahmed b. Mustafa Muhammed Ebü Zehra (1979). *Hatemü'l-n-Nebiyyin*, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabi, s. 1498.

Ümmü Habîbe ile iddeti bitince Necâşi aracılığıyla evlenmiştir.<sup>46</sup> Dolayısıyla rivayette geçtiği gibi Ebu Süfyan'ın onunla evlenmesi için Hz. Peygamber'e teklif götürmesi mümkün olmayan bir durumdur. Çünkü zaten Hz. Peygamber onunla evlidir. Kimi âlimler Ebu Süfyan'ın diğer kızını teklif ettiğini söyleyerek te'vil etmeye çalışsa da rivayette açıkça Ümmü Habîbe'nin ismi geçmektedir.

Bu rivayette de görüldüğü gibi başta Müslim olmak üzere bazı muhaddislerin olayın yaşandığı zaman ve mekâna dikkat etmeden rivayetleri naklettikleri görülmektedir. Şayet bu muhaddisler Hz. Peygamber'in Ümmü Habîbe ile ne zaman ve nerede evlendiğini araştırmış olsalardı bu rivayetteki hatanın farkına varacaklardı. Dolayısıyla daha önce de ifade ettiğimiz gibi muhaddisler için olayın yaşandığı zaman ve mekânın ihmal edildiğini bu rivayette de görmekteyiz. Ebu Süfyan'ın emirliği meselesine gelince, onun Hz. Peygamber'in hayatı süresince herhangi bir yere emir olarak atandığına dair bir bilgi kaynaklarımızda mevcut değildir.<sup>47</sup> Dolayısıyla onun bu talebinin gerçekleştiğine dair nakledilen rivayet de bu yönü itibarıyla problemlidir.

##### 5. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kaza Umresi

Bir başka örnek ise Tirmizî'nin *Sünen*'inde yer alan Hz. Peygamber'in Kaza umresinde Mekke'ye girmesi ile ilgili nakledilen rivayettir. Enes b. Malik'ten gelen rivayet şu şekildedir: "*İshak b. Mansur- Abdurrezak- Cafer b. Süleyman- Sabit- Enes b. Malik: Hz. Peygamber kaza umresinde Mekke'ye girdi. Abdullah b. Revaha Hz. Peygamber'in önünde şu şiiri okuyarak yürüyordu... Hz. Ömer, kendisine 'Ey İbn Revaha Hz. Peygamber'in huzurunda ve Allah'ın haremünde şiir mi okuyorsun?' dedi. Bunun üzerine Resulullah, ey Ömer! onu bırak, onun şiiri oktan daha tesirlidir, diyordu.*"<sup>48</sup>

Tirmizî, rivayetin sıhhati ile ilgili yapmış olduğu değerlendirmede bu rivayetin bir başka tarikhinde Hz. Peygamber'in önünde şiir okuyan kişinin Ka'b b. Malik olduğunu ve bu rivayetin ehli hadise göre daha sahih olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca o, Abdullah b. Revaha'nın Mute savaşında şehit olduğunu, Kaza umresinin ise Mute savaşından sonra olduğunu ve dolayısıyla Abdullah b. Revaha'nın kaza umresinde bulunmasının mümkün olmadığını söyleyerek bu rivayetin zayıf olduğunu ifade etmiştir.<sup>49</sup> Şimdi bizim burada dikkat çekmek istediğimiz nokta Tirmizî'nin "**Kaza umresi, Mute savaşından sonra olmuştur.**" sözüdür. Çünkü Tirmizî'nin bu sözü açık tarihi bilgilere aykırılık arz etmektedir. Zira kaza umresinin hicretin yedinci yılı Zilkade ayında olduğu konusunda âlimler hem fikirdirler.<sup>50</sup> Mute savaşı ise hicretin sekizinci yılında yapılmıştır.<sup>51</sup>

Kaza umresi Mute savaşından sonra değil, Hudeybiye anlaşmasından sonraki yıl yapılmıştır. Mute savaşından daha önce vukubulmuştur. İbn Hacer de Tirmizî'nin böyle bir hataya nasıl düştüğüne hayret ettiğini ifade etmiştir. Fakat devamında İbn Hacer, Enes b. Malik'ten gelen aynı rivayetin Tirmizî'nin ravilerinden biri olan Kerûhi hattıyla gelen nüshasında fetih günü ibaresinin geçtiğini söylemiştir. Bundan dolayı da aslında rivayette "**Hz. Peygamber fetih gününde Mekke'ye girdi**" ifadesinin yer aldığını, Tirmizî'nin de "**Mekke'nin fethinin Mute'den sonra olduğunu**" söylediğini, fakat ravilerin bunu yanlış aktardıklarına dair ifadeleri bazı âlimlerde gördüğünü ifade etmiştir.<sup>52</sup> Fakat İbn Hacer'in bahsettiği bu nüshanın akibeti konusunda herhangi bir bilgi söz konusu değildir. Sultan Sind el-Akâyile ise İbn Hacer'in bahsettiği kişinin kendisinden yaklaşık bir asır önce yaşamış olan İbn Kayyim el-Cevziyye olabileceğini ifade etmiştir. Çünkü *Zâdu'l-Mead* adlı eserinde İbn Kayyim aynı rivayetin "fetih günü" ifadesi ile Tirmizî'de geçtiğini, Tirmizî'nin ise bu rivayetle ilgili olarak bunun açık bir hata olduğunu çünkü bu gazvenin (mute savaşının) fetihten dört ay önce meydana geldiğini ve İbn Revaha'nın Mute savaşında vefat ettiğini nakletmiştir.<sup>53</sup> Bu rivayetle ilgili tartışmalara girmek bizi esas amacımızdan uzaklaştıracağı için bu

<sup>46</sup> Hz. Peygamber'in Ümmü Habîbe ile evlenmesi ve bu rivayet ile ilgili tartışmalar için bkz: en-Nevevi, *Şerhu Sahîhi Müslim*, XVI, 63.

<sup>47</sup> İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Mead*, I, 107.

<sup>48</sup> Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî (2013). *Sünenü't-Tirmizî*, Birinci Baskı, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 42 el-İstî'zan ve'l-Âdab, 104 (s. 984).

<sup>49</sup> Tirmizî, 42 el-İstî'zan ve'l-Âdab, 104 (s. 984).

<sup>50</sup> İbn Sa'd hicretin 7. yılı Zilkade ayında kaza umresinin meydana geldiğini belirtmiştir. Bkz: Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zühri İbn Sa'd (2001). *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, Ali Muhammed Ömer (Thk.), Kahire: Mektebetu'l-Hancı, II, 113; Vâkıdı ise Hz. Peygamber'in hicretin 6. yılı Şevval ayının son birkaç günü Büsr b. Süfyan el-Ka'bi'ye beraber umreye gideceklerini söylediğini nakletmiş ve daha sonra Hudeybiye anlaşmasının maddelerini aktarmıştır. Maddelerin birisi Müslümanların gelecek yıl umre için Mekke'ye gelecekleri yönündedir. Bu maddeye göre hicretin 7. yılında kaza umresi yapılmıştır. Bkz: Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkıdı (1984). *el-Meğâzi*, Marsden Jones (Thk.), Üçüncü Baskı, Beyrut: Alemü'l-Kütüb, II, 574, 611-612. Ayrıca bkz. Sultan Sind el-Akâyile (2002). *Nakdu'l-Hadis bi Ardi ale'l-Vekâi' ve'l-Ma'lumati't-Tarihîyye*, Umman: Dâru'l-Feth, s. 27-32.

<sup>51</sup> Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, et-Taberî, *Tarihu'l-Umem ve'l-Müluk*, Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Thk.), İkinci Baskı, Kahire: Dâru'l-Mearif, III, 36.

<sup>52</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, VII, 628.

<sup>53</sup> İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Mead*, III, 340. Krş: el-Akâyile, *Nakdu'l-Hadis*, s. 29.

tartışmalara değinmeyeceğiz. Ayrıntılı bilgi için Sultan Sind el-Akâyile'nin "*Nakdu'l-Hadis bi Ardi ale'l-Vekâi' ve'l-Ma'lumati't-Tarihiyye*" adlı eserine bakmak yeterli olacaktır.<sup>54</sup>

Şayet birinci rivayette Tirmizi'nin sözü doğru kabul edilecek olursa -ki elimizdeki veriler bizi buna mecbur kılmaktadır. Çünkü İbn Hacer ve İbn Kayyim'in bahsettikleri rivayet elimizdeki nüshada yer almamaktadır- Tirmizi'nin bilmesinde kuşku duymayacağımız tarihi bir bilgiyi nasıl olur da hatalı bir şekilde verdiği sorusu akla gelmektedir. Bu durum muhtemelen daha önce de belirttiğimiz gibi muhaddislerin rivayette nakledilen olayın meydana geldiği zaman ve mekâna fazlaca önem vermemelerinden kaynaklanan bir durum olsa gerektir.

Yukarıda vermiş olduğumuz örnekler ile muhaddislerin rivayetlerde anlatılan olayların yaşandığı zaman ve mekânın tespit edilmesi konusunda hassas davranmadıklarını göstermeye çalıştık. Bununla birlikte kimi muhaddislerin rivayetlerde anlatılan bir takım olaylarda yaşanan zaman ve mekânın doğruluğu konusunda birtakım araştırmalara girdiklerini de görmekteyiz. Bunlar çoğunlukla sonraki dönem hadis şarihleridir. Şarihler bazı rivayetlerin tespiti ile ilgili olarak çok yoğun bir şekilde çalışmış ve rivayetlerin farklı varyantlarını bir araya getirerek olayın asıl yaşandığı zaman ve mekânı tesbite çalışmışlardır. Ayrıca onlar hadislerin sebab-i vürudunu da araştırarak Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetlerin hangi zaman ve zeminde yaşandığını, kime, hangi amaçla söylendiğini tespit etmeye çalışmışlardır.

### Sonuç

Herhangi bir olayın anlaşılmasında hayati role sahip olan birtakım unsurlar vardır. Bunlar olayın kahramanları, olayın bağlamı, olayın yaşandığı zaman ve mekân gibi unsurlardır. Zaman ve mekân bir olayın anlaşılmasında olmazsa olmaz unsurların başında gelmektedir. Hadis kaynaklarımızda nakledilen rivayetlerin bazılarında maalesef olayla ilgili olan bu iki unsurun ihmal edildiğini görmekteyiz. Bunun esas müsebbibi ise ravi veya eser sahibi muhaddisin kendisidir. Onlar çok uzun rivayetleri özetleyerek aktarmak veya olayla ilgili aktarılan rivayetten sadece kendileri için gerekli olan kısımları alıp rivayetin geriye kalan kısmını aktarmayarak bazı tasarruflarda bulunmuşlardır. İşte bu tasarruflar olayın yaşandığı zaman ve mekânın aktarılmasına veya çelişkili olarak aktarılmasına neden olmuştur. Özellikle de muhaddislerin daha çok itikadi ve ameli konulara yoğunlaşmaları, rivayetin geriye kalan kısımlarını ihmal etmelerine neden olmuştur. Bu durum hadislerin tamamı için söz konusu olmayıp sadece birtakım rivayetler için geçerlidir. Sonraki dönem muhaddisleri bu tür problemleri rivayetlerin farkına varmışlar ve bu problemleri çözmek için bazı metodlar geliştirmişlerdir. Bu amaçla tarih ve zamanı tespit edilemeyen veya birbirleriyle çelişen zaman ve mekân ifadelerinin gerçekliğini tespit edebilmek için "sebebi vürud" ve "tarihe arz" gibi yöntemler geliştirmişlerdir. Geliştirdikleri bu yöntemlerle zamansal ve mekânsal açıdan yanlış olarak aktarılan bazı olayların meydana geldiği gerçek mekân ve zamanı tespit ettiklerine dair bazı örnekler naklettik.

### KAYNAKÇA

- AKÂYİLE, Sultan Sind (2002). *Nakdu'l-Hadis bi'l-Ardi ale'l-Vekâi' ve'l-Ma'lumati't-Tarihiyye*, Umman: Dâru'l-Feth.
- ASKALÂNİ, İbn Hacer (2000). *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahihî'l-Buhârî*, Riyad: Daru's-Selam.
- AYNİ, Ebû Muhammed Bedruddin Mahmud b. Ahmed b. Musa el-Hanefi, *Umdetu'l-Kâri Şerhu Sahihî Buhârî*, Dâru'l-Fikr.
- BEYHAKİ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali (1985). *Delâilu'n-Nubuve ve Ma'rifetu Ahvâli Sahibi's-Şeria*, Abdulmu'ti Kal'aci (Haz.), Beyrut: Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye.
- ....., *Sünenü'l-Kübra*, Alaatin Ali b. Osman el-Mardinî İbnu Turkmânî (Dzn.), Beyrut: Dâru'l-Marife.
- BUHARİ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğire el-Cu'fi (2014). *Sahîhu'l-Buhârî*, İkinci Baskı, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle.
- ÇAKAN, İsmail Lütfi (2013). *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, Altıncı Baskı, İstanbul: İFAV Yayınları.
- DÂREKUTNİ, Ali b. Ömer (1986). *Sünenü'd-Dârekutni*, Ebû Tayyip Muhammed Abâdi (Haz.), Dördüncü Baskı, Beyrut: Âlemul-Kutub.
- DOĞANAY, Süleyman (2009). *Hadis Rivayetinde Ravi Tasarrufları ve Doğurduğu Problemler*, İstanbul: İsam Yayınları.
- EBÛ DÂVUD, İbnu'l-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (2001). *Sünen'u Ebî Dâvud*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- EBÛ ZEHRÂ, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa Muhammed (1979). *Hatemü'n-Nebiyin*, Kahire: Dâru'l-Fikrî'l-Arabi.
- ERUL, Bünyamin (2001). "Tasarrufatu'r-Ruvat fi Mutûni'l-Merviyat", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XLII, ss. 173-212
- İBN ABDİLBERR en-Nemeri, Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubi (1988). *et-Temhîd lima fi'l-Muvatta mine'l-Meani ve'l-Esanid*, Saïd Ahmed A'rab (Thk.), Tıtvan: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye.
- İBN HİBBAN, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî (1993). *Sahîhu İbn-i-Hibbân bi't-Tertîbi İbn-i-Balaban*, Alaaddin Ali b. Balaban el-Fârisî (Telif), Şuayp el-Arnâvut (Thk.), Beyrut: Müessesetu'r-Risale.
- İBN HİŞAM, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdulmelik (1994). *Es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İBN İSHÂK, Muhammed b. Yesar (1981). *Sîretü İbn-i İshâk*, Muhammed Hamidullah (Thk.), Konya: Hayrat Hizmet Vakfı Yayınları.
- İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed (2009). *Zâdu'l-Mead fi Hedyi Hayri'l-İ'bad*, Şuayp el-Arnâvut, Abdulkadir el-Arnâvut (Thk.), Beyrut: Müessesetu'r-Risale.

<sup>54</sup> Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi ve tartışmalar için bkz: el-Akâyile, *Nakdu'l-Hadis*, s. 27-32.



- İBN MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (2013). *Sünenu İbn Mâce*, Birinci Baskı, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle.
- İBN SA'D, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zühri (2001). *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, Ali Muhammed Ömer (Thk.), Kahire: Mektebetu'l-Hancı.
- İSTEMİ, Fuat (2016). *Hadis ve Tarih Metodolojilerinin Karşılaştırılması (Hicret Rivayetleri Örneği)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KEŞMİRİ, Enver Şah (2005). *Feyzu'l-Bâri A'la Sahîhi'l-Buhari*, Birinci Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- MALİK b. Enes (2008). *el-Muwatta*, İkinci Baskı, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- MÜSLİM b. el-Haccac el-Kuşeyri el-Nisâbüri (2010). *Sahîh'u-Muslim*, Üçüncü Baskı, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- NESÂİ, Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasâni (2007). *Sünenu'n-Nesâi*, Birinci Baskı, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- NEVEVÎ, Muhyiddin b. Şeref, *Şerhu Sahîhi Müslim*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut trs. I-XVIII
- SAN'ANİ, Abdurrezak b. Hemmam, *el-Musannef*, Habiburrahman el-Azami (Thk.), Meclisü'l-İlmî, Pakistan 1972. I-XI
- ŞEŞEN, Ramazan (1998). *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul: İSAR Yayınları.
- TABERANİ, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, Hamdi Abdulmecid es-Selefi (Thk.), Kahire: Mektebetu İbn-i Teymiye.
- TABERİ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Tarihu'l-Umem ve'l-Müluk*, Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Thk.), İkinci Baskı, Kahire: Dâru'l-Mearif.
- TİRMİZİ, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (2013). *Sünenu't-Tirmizî*, Birinci Baskı, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle.
- UMERİ, Ekrem Ziya (1983). *el-Müctemau'l-Medeni fi Ahdi'n-Nubuvve*, Birinci Baskı, Medine: el-Mektebetu'l-Arabiyyetu's-Suudiye.
- VÂKIDÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer (1984). *el-Meğâzî*, Marsden Jones (Thk.), Üçüncü Baskı, Beyrut: Alemü'l-Küttüb.
- YILDIRIM, Enbiya (1996). *Hadis Problemleri*, İstanbul: Umran Yayınları.
- ....., (2001). *Geleneksel Hadis Yorumculuğu*, İstanbul: Rağbet Yayınları.